

**แนวทางการสร้างเครือข่ายกับการพัฒนาเป็นชุมชนพึ่งตนเองของกลุ่มเกษตรกร
อินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้า ตำบลบ่อสุพรรณ
อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี**

**GUIDELINES FOR CREATING THE NETWORK AND THE DEVELOPMENT
TO SELF-RELIANCE COMMUNITY OF AN ORGANIC AGRICULTURAL
GROUP AT BAN DON SAN JAO, BORSUPHAN SUB-DISTRICT,
SONGPEENONG DISTRICT, SUPHANBURI PROVINCE**

สุเทพ คำเมฆ *

Suthep Khammek

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะและบทบาทของเครือข่าย รวมทั้งแนวทางการสร้างเครือข่ายเพื่อการเป็นชุมชนพึ่งตนเอง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีพื้นที่ของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้า จ.สุพรรณบุรี เป็นกรณีศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก และ สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม กับกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งประกอบด้วย แกนนำและสมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้า ผู้นำชุมชน และหน่วยงานภายนอกที่มีบทบาทเกี่ยวข้อง

ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้าได้ให้ความสำคัญในการพัฒนา “เครือข่ายของกลุ่ม” ซึ่งมีบทบาทในกระบวนการดำเนินงานของกลุ่มตั้งแต่ การวางแผน (Plan) การลงมือปฏิบัติ (Do) การตรวจสอบ (Check) จนถึงการแก้ไขและปรับปรุงการดำเนินงาน (Act) โดยกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์มีจุดเน้นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ให้เกิดการเชื่อมโยงและขยายการทำงานร่วมกัน รวมทั้งส่งเสริมและเปิดโอกาสให้สมาชิกและเครือข่ายได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจในการทำงานทุกขั้นตอน ดังนั้นการนำบทบาทของเครือข่ายไปใช้เพื่อให้เกิดการพัฒนาเป็นชุมชนพึ่งตนเอง หลักการที่สำคัญที่ได้เป็นข้อเรียนรู้จากกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้า คือ หนึ่ง เครือข่ายแต่ละกลุ่มจะต้องมีการผนึกกำลังทำงานร่วมกันของแต่ละเครือข่ายทั้งในระดับชุมชนด้วยกันและเครือข่ายหน่วยงานภายนอก สอง การขยายกลุ่มเครือข่ายและเชื่อมโยงการทำงานให้ใหญ่ขึ้นทั้งภายในและภายนอกชุมชน สาม การเปิดเวทีและพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันของกลุ่มเครือข่ายภายในและภายนอก สี่ การเสริมสร้างและถ่ายทอดองค์ความรู้ของเครือข่ายแต่ละกลุ่มเพื่อให้เกิดการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ดังนั้นการพัฒนาเครือข่ายเป็นตัวขับเคลื่อนที่สำคัญในกระบวนการทำงานที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้า จึงส่งผลทำให้ชุมชนและสมาชิกในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี และมี

* อาจารย์สาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ วิทยาลัยการจัดการและพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

การพึ่งพาและช่วยเหลือซึ่งกันและกันทั้งกลุ่มภายในและภายนอกชุมชน จนสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: เครือข่าย, ชุมชนพึ่งตนเอง, กลุ่มเกษตรอินทรีย์, การพัฒนาชุมชน

ABSTRACT

This study aimed to investigate the characteristics and role of network, it was selected as a case study and guidelines for creating the network and develop to self-reliance community. Research methodology was based on qualitative approach to Baan Don San Chao Organic Agriculture Group, Suphanburi Province, The data was collected by in-depth interviews, focus group discussions, and non-participatory observations with leaders and the organic agriculture members group, community leaders, key informants and the external department that involving the group.

Findings revealed that they most had given importance to the development of Baan Don San Chao Organic Agriculture Group. About network processes was focus respectively in the played crucial roles in the group's operation from to Plan, to Do, to Check and Act processes. The organic agriculture group emphasized the importance of networking and strengthening of current networks both within and outside the group. It was also widely opened for members and networks to get participated in the brainstorming and decision processes. The important principle to be learned from the Baan Don San Chao organic groups was one of the issues. First each network members would have to join forces to work together on each network. The second issues should expand the network and linked to larger operation, both within and outside community. The third issue was opened space then learning each other's internal and external networks. The Fourth issues the strengthening knowledge of each network group should share and exchange to each other. Therefore, network development was the important driver in the work process to the amount of work that causes the strength of the Baan Don San Chao organic groups. As the result, community members and the community's well-being, be rely on and help each other both inside and outside the community until be self sustainably.

Keywords: Network, Community Self-Reliance, The Organic Groups, Community Development.

บทนำ

การพัฒนาของประเทศไทยที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นมากมายทั้งด้านบวก และด้านลบ ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ 1-7 ที่มุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และโครงสร้างพื้นฐานของประเทศเป็นหลัก โดยเฉพาะภาคการเกษตรที่เป็นตัวขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการทำเกษตรแบบสมัยเก่ามาเป็นเกษตรสมัยใหม่ที่นำเทคโนโลยี เครื่องจักรกล และสารเคมีเข้ามาช่วยในการประกอบอาชีพ และเกิดรูปแบบอุตสาหกรรมเกษตร ฟาร์มเกษตรกรรม และฟาร์มเลี้ยงสัตว์จากนายทุนหรือบริษัทในภาคเอกชน มีพ่อค้าคนกลางในระบบตลาดสินค้าที่มากขึ้นและ

เกษตรกรต้องแข่งขันต่อสู้ช่วงชิงทรัพยากรการผลิตจากอำนาจภายนอก จึงทำให้เกิดความไม่มั่นคงทางอาชีพจากปัญหาเรื่องทรัพยากรในการผลิต ต้นทุน ราคาสินค้าที่ไม่แน่นอน ขาดทุนและมีหนี้สินเพิ่มขึ้น การใช้สารเคมีที่สูงขึ้น และต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกในการประกอบอาชีพอย่างต่อเนื่อง¹ ในด้านสุขภาพเกษตรกรก็มีความเสี่ยงต่อปัญหาสุขภาพซึ่งเป็นความเจ็บป่วยตามลักษณะของงานจากการประกอบอาชีพสูงที่สุดเมื่อเทียบกับแรงงานในภาคการทำงานอื่นๆ โดยส่วนใหญ่เป็นโรคที่เกิดจากสารกำจัดศัตรูพืชมากที่สุด²

จากปัญหาข้างต้นดังกล่าว จึงเกิดกระแสการพัฒนาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน และการตื่นตัวของชุมชนเพื่อที่จะพัฒนาชุมชนแนวใหม่มากขึ้นและขับเคลื่อนนโยบายเกี่ยวกับชุมชนพึ่งตนเองในหลายๆ พื้นที่ โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตั้งแต่ฉบับที่ 8 จนถึงแผนปัจจุบัน เป็นยุคการเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนา ที่ให้ความสำคัญกับสังคมมากขึ้น ยึด “ภาคประชาชน” เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาเน้นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและแก้ไขปัญหา โดยมีแนวคิดในการสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนที่เรียกว่า “ชุมชนพึ่งตนเอง” เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมและการตื่นตัวเพื่อที่จะพัฒนาชุมชนแนวใหม่มากขึ้นและขับเคลื่อนนโยบายเกี่ยวกับชุมชนพึ่งตนเองในหลายๆ พื้นที่ เพื่อพัฒนาการรวมกลุ่มส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น และสิ่งหนึ่งที่ถูกหยิบยกให้เป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนก็คือ “ทุนทางสังคม”³

“เครือข่ายของกลุ่ม” เป็นทุนทางสังคมประเภทหนึ่งที่เกิดจากร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน ที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายของคน หรือสถาบันชุมชน บนพื้นฐานความสัมพันธ์ของการมีส่วนร่วม การพึ่งพาอาศัยกัน การไว้วางใจ ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการเรียนรู้แลกเปลี่ยนกัน และมีแนวทางการปฏิบัติที่ดีถือเป็นแบบแผนของกลุ่ม⁴ การพัฒนาเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชนมีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ เพราะสามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานของชุมชนและทำให้เกิดพลังของกลุ่ม มากขึ้นในการปฏิบัติงานเนื่องจากสมาชิกทุกคนได้มีการพึ่งพาอาศัยกัน แลกเปลี่ยนทางสังคม และได้รับผลประโยชน์ตอบแทนร่วมกัน จึงทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง ส่งผลทำให้ชุมชนและสมาชิกในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตที่ดีขึ้น ความเป็นอยู่ที่ดี จนนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้

การศึกษาครั้งนี้ต้องการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของเครือข่ายและบทบาทของเครือข่ายกับการพัฒนาไปสู่การเป็นชุมชนพึ่งตนเองของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ โดยใช้กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ที่ประสบความสำเร็จสามารถเป็นชุมชนพึ่งตนเองได้เป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนและเพิ่มหลักประกันในการประกอบอาชีพที่มั่นคงทั้งในเรื่องเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของเกษตรกรในระดับชุมชน และเป็นข้อเสนอแนะและแนวทางในการพัฒนาชุมชนอื่นๆ ให้เป็นชุมชนพึ่งตนเองต่อไป

¹ มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย), มุมมองการแก้ไขปัญหาเกษตรกรทั้งระบบ. (นนทบุรี:มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน, 2557).

² สำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, รายงานสถานการณ์และผลต่อสุขภาพจากการสารเคมีป้องกันศัตรู ปี 2556. (นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข, 2556)

³ สำนักงานพัฒนาชุมชน. แนวคิดชุมชนพึ่งตนเอง. กระทรวงมหาดไทย. (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพัฒนาชุมชน, 2554)

⁴ กมลวรรณ วรรณนัง, ทุนทางสังคมกับการจัดความรู้สู่ชุมชนพึ่งตนเอง. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต (นโยบายสาธารณะ) สาขานโยบาย สาธารณะ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพมหานคร, 2553.

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะและบทบาทของเครือข่ายกับการเป็นชุมชนพึ่งตนเอง
2. เพื่อสังเคราะห์แนวทางการสร้างเครือข่ายกับการเป็นชุมชนพึ่งตนเอง

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาแนวทางการสร้างเครือข่ายเพื่อการเป็นชุมชนพึ่งตนเองของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยได้คัดเลือกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้า ต.บ่อสุพรรณ อ.สองพี่น้อง จ.สุพรรณบุรี ซึ่งเป็นกลุ่มที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาเป็นชุมชนพึ่งตนเองเป็นกรณีศึกษา

การเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นที่ดำเนินการด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus groups Discussion) กับเกษตรกรในกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์จำนวน 5 คน ซึ่งได้แก่ เกษตรกรที่ปลูกข้าวอินทรีย์ เกษตรกรที่ทำไร่นาสวนผสมแบบอินทรีย์ เกษตรกรที่ปลูกผักอินทรีย์ เกษตรกรกลุ่มที่เลี้ยงสัตว์อินทรีย์ และเกษตรกรกลุ่มอินทรีย์ที่ทำประมง นอกจากนี้ได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับแกนนำกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์จำนวน 5 คน ได้แก่ ประธานกลุ่ม รองประธานกลุ่ม และหัวหน้ากลุ่มย่อยของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ ได้แก่ หัวหน้ากลุ่มปลูกข้าวอินทรีย์และทำไร่นาสวนผสมแบบอินทรีย์ หัวหน้ากลุ่มปลูกผักอินทรีย์ หัวหน้ากลุ่มเลี้ยงสัตว์อินทรีย์และประมงอินทรีย์ กลุ่มผู้นำชุมชนจำนวน 3 คน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และตัวแทนสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และตัวแทนหน่วยงานภายนอกที่มีบทบาทต่อการพัฒนากลุ่มเกษตรกรอินทรีย์จำนวน 3 คน ได้แก่ ตัวแทนจาก ธกส. ตัวแทนองค์กรบริหารส่วนตำบล และโรงพยาบาล (เจ้าหน้าที่สาธารณสุข) และในการลงพื้นที่ได้เก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมด้วยวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Un-Participated Observing) โดยผู้วิจัยร่วมด้วย ข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากภาคสนามถูกวิเคราะห์ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) ในประเด็นหลัก ประกอบด้วย 1) ลักษณะและบทบาทของเครือข่ายเพื่อการเป็นชุมชนพึ่งตนเอง 2) ผลสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาเครือข่ายเพื่อการเป็นชุมชนพึ่งตนเอง

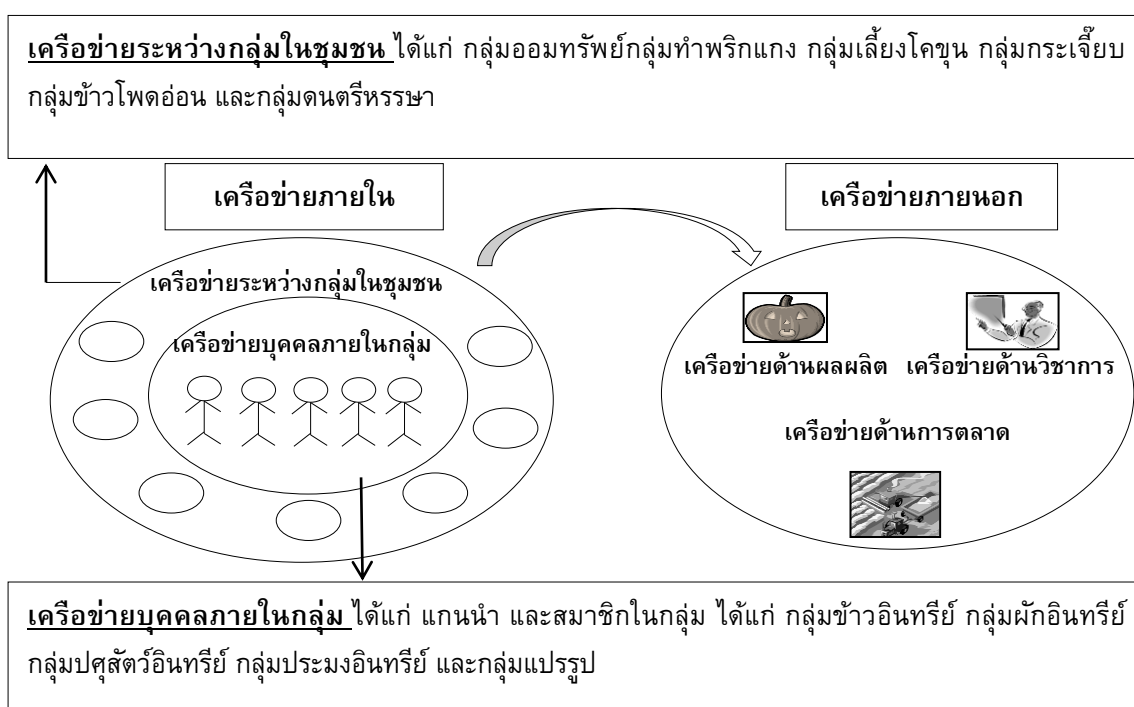
ผลการวิจัย

การพัฒนาการดำเนินงานกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้า จึงให้เห็นการบริหารการดำเนินงานตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ยึดเอาทุนเดิมของชุมชนในเรื่องเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นทุนพื้นฐานที่สำคัญเพราะเนื่องจากพื้นที่ของบ้านดอนศาลเจ้ามีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม ชลประทานเข้าถึงพื้นที่เหมาะสำหรับการทำเกษตรกรรม ทำนา ไร่ อ้อย ข้าวโพด ปลูกพืชผักสวนครัว และเลี้ยงสัตว์ และความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรในชุมชน และสิ่งที่เป็นทุนเดิมที่สำคัญของบ้านดอนศาลเจ้าคือ ทุนทางสังคม เนื่องจากตั้งแต่การจัดชุมชนของหมู่บ้านดอนศาลเจ้ามีลักษณะความสัมพันธ์ในเครือข่ายพี่น้อง ความสามัคคี การช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน จึงเปรียบเสมือนเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มที่ผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่ม โดยเฉพาะ “ศูนย์การเรียนรู้เกษตรกรอินทรีย์ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง” เพื่อเป็นสถานที่ที่ทำให้เกิดการดำเนินกิจกรรมเพื่อเป็นสะพานเชื่อมให้สมาชิกรวมกลุ่มและจัดตั้งกลุ่มกลุ่ม เพื่อพัฒนาไปสู่การสร้างระบบการบริหารของกลุ่ม การสร้างผลผลิตและผลิตภัณฑ์ของกลุ่มจากภายในครอบครัวมาสู่ระดับกลุ่มมากขึ้น เพื่อส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการพัฒนาแนวทางการทำเกษตรอินทรีย์ที่จะสามารถพึ่งพาตนเองทั้งตนเองและชุมชนได้ และลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก และสามารถขยายเป็นกลุ่ม

เครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ที่รวมตัวกันเพื่อพัฒนาระบบการผลิตที่พึ่งพาตนเองไปสู่การพัฒนาเป็นระบบตลาด เนื่องจากผลผลิตในเรื่องของพืชผัก ผลิตภัณฑ์ต่างๆ บางส่วนเพียงพอที่จะนำมาจำหน่ายและสร้างรายได้มากขึ้น และให้เกษตรกรในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนร่วมกันผลิต รวบรวม แปรรูป และจำหน่ายผลิตภัณฑ์เกษตรกรอินทรีย์ เช่น ข้าว ผัก ผลไม้ เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น และสร้างตลาดที่เป็นธรรมโดยเกษตรกรผู้ผลิตไปสู่เกษตรกรและผู้บริโภค เพื่อพัฒนาชุมชนให้มีศักยภาพในการเป็น “ชุมชนพึ่งตนเอง” เพื่อลดปัญหาความยากจนหนี้สิน และสร้างอาชีพของสมาชิกในชุมชนให้มีรายได้อย่างต่อเนื่อง และลดความเสี่ยงทางด้านสุขภาพ

จากการศึกษาการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้า พบว่า “เครือข่ายของกลุ่ม” มีบทบาทในกระบวนการดำเนินงานเพื่อพัฒนากลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ ซึ่งเป็นจุดแข็งของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในเรื่องการขยายและการเชื่อมโยงเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดี และความร่วมมือทั้งเครือข่ายภายในและภายนอกชุมชน มีลักษณะดังรูปต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ 1 เครือข่ายของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้า

จากภาพลักษณะและแนวทางการใช้ประโยชน์จากเครือข่ายของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้าที่สำคัญ มี 2 ลักษณะ ได้แก่ “เครือข่ายภายในชุมชน” ซึ่งประกอบด้วย เครือข่ายบุคคลภายในกลุ่ม ได้แก่ แกนนำ และสมาชิกในแต่ละกลุ่มย่อยของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ ได้แก่ กลุ่มข้าวเกษตรกรอินทรีย์ กลุ่มผักอินทรีย์ กลุ่มปศุสัตว์อินทรีย์ กลุ่มประมงอินทรีย์ และกลุ่มแปรรูป และ เครือข่ายระหว่างกลุ่มในชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มทำพริกแกง กลุ่มเลี้ยงโคขุน กลุ่มกระเจี๊ยบ กลุ่มข้าวโพดอ่อน และกลุ่มดนตรี ซึ่งเป็นการดำเนินงานอยู่ภายในชุมชนเดียวกัน เป็นเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน และการพัฒนาการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ลักษณะเครือข่ายที่สอง ได้แก่ “เครือข่ายภายนอกชุมชน” ประกอบด้วย เครือข่ายด้านผลผลิต เครือข่ายด้านวิชาการ เครือข่ายการตลาด เป็นเครือข่ายที่เข้ามา

ส่งเสริมในเรื่ององค์ความรู้และนวัตกรรม การจำหน่าย/การตลาด การบริหารงานทั่วไป และการเงิน แนวทางการใช้ประโยชน์ของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์เน้นการขยายระดับเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกให้ขยายใหญ่ขึ้น และเครือข่ายของกลุ่มเป็นไกด์ที่สำคัญในการช่วยเหลือและประสานผลประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกันของกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นแกนนำ สมาชิก เครือข่ายภายในและภายนอกต่างๆ เปรียบเสมือนเป็นการสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แหล่งความรู้ ข่าวสาร และเป็นการสร้างพื้นที่การทำงานร่วมกันของเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกจนทำให้เกิดการเสริมสร้างพลังและประสิทธิภาพในการดำเนินการทำงานของกลุ่มในด้านการผลิต การจำหน่าย/การตลาด การบริหารงานทั่วไป และการเงิน

“.....ตอนนี้เรากำลังพัฒนาในการสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชนทั้งในระดับชุมชน ระดับตำบล และระดับจังหวัด เพื่อให้เกิดพัฒนาเรื่องเครือข่ายให้กว้างยิ่งขึ้นเพื่อสร้างและขยายระบบการผลิต การจำหน่าย การตลาดไปยังพื้นที่ต่าง ๆ”

(แกนนำและสมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์)

“.....แรก ๆ ก็มี ธกส. เข้ามาเป็นหน่วยงานแรกที่เข้ามาพัฒนาระบบการผลิต การจัดแปลงพื้นที่ และต่อมาก็มีหน่วยงานมูลนิธิเพื่อนพึ่งฯ (ภา) เข้ามาช่วยในเรื่องของตลาดและจัดการผลผลิต และภายหลังก็มี ม. เกษตรศาสตร์เข้ามาเรียนรู้และส่งเสริมความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ด้วย”

(แกนนำและสมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์)

เครือข่ายของกลุ่มได้เข้ามามีบทบาทในการกระบวนการดำเนินงานของกลุ่มทั้ง 4 ขั้นตอนได้แก่ การวางแผน (Plan) การลงมือปฏิบัติ (Do) การตรวจสอบ (Check) และการแก้ไขและปรับปรุง (Act) จะเห็นได้จากการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์เป็นประสานการทำงานร่วมกันของเครือข่ายที่เข้ามามีบทบาททุกชั้นจึงทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ เพราะเครือข่ายของกลุ่มเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและมีการสร้างพลังของกลุ่มค่อนข้างมากในการเป็นปัจจัยหลักต่อกระบวนการดำเนินงานทั้ง 4 ขั้นตอน คือ การวางแผน การลงมือปฏิบัติงาน การตรวจสอบ และการปรับปรุงและแก้ไข เพราะบทบาทการสร้างและขยายเครือข่ายเป็นกลไกที่สำคัญ เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งของกลุ่มมากขึ้นและประสานผลประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกันของกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นแกนนำ สมาชิก เครือข่ายภายในและภายนอกต่างๆ ซึ่งมีผลทำให้แบ่งปันให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ องค์ความรู้และความคิดระหว่างกันในแต่ละตอนวางแผน และการปฏิบัติลงมือของกลุ่มจึงทำให้การทำงานของกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในเรื่องการสนับสนุนองค์ความรู้และนวัตกรรมการผลิต การจำหน่าย/การตลาด การบริหารงานทั่วไป และการเงิน

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ผลการสังเคราะห์จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาเครือข่ายเพื่อการพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง ได้มีการรวบรวมและสังเคราะห์ข้อมูลจากพื้นที่จริงเกี่ยวกับลักษณะและบทบาทของเครือข่ายของกลุ่มกับการพัฒนาเป็นชุมชนพึ่งตนเอง ทำให้พบองค์ประกอบหลักที่สำคัญทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จในการพัฒนา

ไปสู่การเป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ ในมิติเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการศึกษาครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ในเชิงนโยบายเกี่ยวกับกาพัฒนาชุมชนอื่นๆ ที่เป็นกรอบแนวทางการส่งเสริมและขับเคลื่อนการพัฒนาเครือข่ายของกลุ่มในการพัฒนาการดำเนินงานของกลุ่มไปสู่การเป็นชุมชนพึ่งตนเองตนเองได้ในระดับชุมชนต่อไป ซึ่งมีข้อเรียนรู้ที่ได้จากการศึกษา ดังนี้

ข้อเรียนรู้ที่ 1 การผนึกกำลังของเครือข่าย: เครือข่ายแต่ละกลุ่มจะต้องมีการผนึกกำลังทำงานร่วมกันของแต่ละเครือข่ายทั้งในระดับชุมชนด้วยกันและเครือข่ายหน่วยงานภายนอก ที่เข้ามาสนับสนุนการทำให้ระบบการดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และให้เกิดการช่วยเหลือกันเกื้อกูลทั้งภายในกลุ่มและภายนอกกลุ่ม การสร้างและสนับสนุนในเครือข่ายของชุมชนและเครือข่ายภายนอกชุมชนบนพื้นฐานกิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดประชุม ซึ่งได้แก่ เครือข่ายกลุ่มผลิต เครือข่ายกลุ่มวิชาการ และเครือข่ายวิชาการ เพื่อพึ่งพาช่วยเหลือในด้านพัฒนาระบบ องค์ความรู้ การผลิต การตลาด และนวัตกรรมต่าง ๆ ก่อเกิดความเชื่อมโยงและการขยายระดับกลุ่มเครือข่ายให้ใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ เพื่อให้สามารถขยายกิจกรรมทางเกษตรอินทรีย์ของกลุ่มและชุมชนให้กว้างขึ้นและก่อให้เกิดพลังของกลุ่ม (Power of groups) ในการดำเนินงานและส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งของกลุ่มมากยิ่งขึ้น

ข้อเรียนรู้ที่ 2 การเปิดเวทีและพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันของกลุ่มเครือข่ายภายในและภายนอก: กลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้ามีพื้นที่และเวทีที่ทำให้เกิดการใช้ทุนทางสังคมของกลุ่ม ซึ่งได้แก่ เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ชาวบ้าน การจัดประชุมภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เวทีประชุมหมู่บ้าน เพื่อเป็นพื้นที่และเวทีที่สำคัญทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการประชุมหารือของสมาชิกทั้งภายในและภายนอก เพื่อให้พบปะพูดคุยแลกเปลี่ยน เรียนรู้ แก้ไขปัญหาและความต้องการการดำเนินงานให้ทุกฝ่ายเกิดความเข้าใจ และเป็นการสื่อสารเชื่อมความสัมพันธ์ในระดับบุคคลระหว่างแกนนำและสมาชิก และระดับกลุ่มทั้งภายในและภายนอก จากจุดนี้เป็นเวทีและพื้นที่ที่ก่อให้เกิดการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ มีการประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มโดยแกนนำและสมาชิกเป็นการพูดคุยเพื่อหาทางออกในการทำเกษตรอินทรีย์ร่วมกัน

ข้อเรียนรู้ที่ 3 การสะสมและเพิ่มขึ้นของเครือข่าย: จากการพัฒนาการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้าจนทำให้เห็นผลสำเร็จ ชี้ให้เห็นถึงความเป็นชุมชนพึ่งตนเองและการนำทุนทางสังคมมาใช้ในการจัดการดำเนินงานของกลุ่ม แต่ในขณะเดียวกันกลุ่มเกษตรอินทรีย์ก็ได้มีการสร้างและขยายกลุ่มเครือข่ายและเชื่อมโยงการทำงานให้ใหญ่ขึ้นทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยมีแนวทางการสะสมและเพิ่มพูนทุนทางสังคมของกลุ่มที่สำคัญ คือ **หนึ่ง** การขยายและเชื่อมโยงการทำงานทั้งภายในและภายนอกกลุ่ม เป็นสร้างความสัมพันธ์อันดีและความร่วมมือไว้นื้อเชื่อใจให้แน่นแฟ้น อย่างต่อเนื่องของเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก ส่งเสริมให้เกิดโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้และผลประโยชน์ระหว่างกัน เกิดการสื่อสารระหว่างสมาชิก กลุ่ม เครือข่ายภายในและเครือข่ายภายนอก ซึ่งเป็นสิ่งที่จะช่วยรักษาสัมพันธภาพระหว่างกัน และก่อให้เกิดการประสานพลังในกลุ่มของการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ **สอง** การสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรอินทรีย์ เพราะศูนย์การเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรอินทรีย์บ้านดอนศาลเจ้าเป็นสิ่งที่เกิดจากการระดมความคิด การตัดสินใจ และมีการตกลงร่วมใจในการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ให้เป็นพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม ตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผนไปสู่การแก้ไขและปรับปรุงร่วมกัน

ข้อเรียนรู้ที่ 4 การเสริมสร้างและถ่ายทอดองค์ความรู้ของเครือข่าย: จากข้อเรียนรู้ในการเสริมสร้างสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม มีกระบวนการพัฒนาความสามารถและศักยภาพของสมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์ โดยใช้ศูนย์การเรียนรู้ให้เป็นประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมโดยเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการ

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันจึงทำให้เกิดการพัฒนาในเรื่องทักษะ ความรู้ อาชีพ นวัตกรรมทางด้านเกษตรอินทรีย์ และถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ ให้กับสมาชิกเพื่อพัฒนาต่อยอดการดำเนินงานของกลุ่มต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวทางของการเสริมความเข้มแข็งของกลุ่มของกลุ่มที่สำคัญ คือ

หนึ่ง การเสริมสร้างองค์ความรู้ให้สมาชิกในกลุ่ม การเสริมสร้างและถ่ายทอดองค์ความรู้ของเครือข่ายแต่ละกลุ่มเพื่อให้เกิดการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้ความรู้แก่สมาชิก และมีการฝึกฝนทักษะในพัฒนาอาชีพ การสร้างการเรียนรู้ที่เกิดจากการดำเนินงานจริงเป็นเรื่องของการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ที่สมาชิกทุกคนได้ช่วยเหลือและกัน ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินกิจกรรมกลุ่ม การทำการเกษตรอินทรีย์ การทำผลิตภัณฑ์ชีวภาพ ปุ๋ยคอกมูลไก่ ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยเบญจคุณ และการปรับปรุงดินด้วยวิธีตามธรรมชาติ การจัดแปลงเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น เมื่อกลุ่มเกษตรอินทรีย์ประสบความสำเร็จทำให้เกิดการศึกษาดูงานทั้งภายในและภายนอกมากขึ้น และสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกและกลุ่มภายนอกที่มาศึกษาเรียนรู้ร่วมกัน และมีการถ่ายทอดการดำเนินงานให้กับบุคคลและหน่วยงานนอกแต่ในขณะเดียวกันก็ได้รับความรู้กลับมาเช่นกัน **สอง** การถ่ายทอดและปลูกฝังองค์ความรู้ให้กับคนรุ่นใหม่ทั้งภายในและภายนอกชุมชน การพัฒนากลุ่มเกษตรอินทรีย์จนสามารถเป็นศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ในชุมชน นอกจากช่วยในการสร้างการเรียนรู้ให้กับสมาชิกที่เข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานทั้งในระดับบุคคลและกลุ่มแล้ว ยังสร้างให้เกิดผู้นำและสมาชิกใหม่ๆ เพิ่มขึ้นในกลุ่ม การสร้างสมาชิกรุ่นใหม่ทางกลุ่มมีการส่งเสริมเยาวชนในชุมชน หรือเรียกว่าเยาวชนเกษตรอินทรีย์ ด้วยการปลูกฝังให้เยาวชนรุ่นใหม่ได้เข้ามาเรียนรู้การทำงานของกลุ่มเพื่อสืบทอดและสานต่อในลักษณะจากรุ่นสู่รุ่นที่เข้ามาเป็นผู้นำ หรือสมาชิกที่เข้ามาร่วมทำงานในกลุ่มมากขึ้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

การศึกษานี้ ได้สังเคราะห์ข้อมูลจากภาคสนามที่มีการวิเคราะห์เชิงลึกจากกรณีศึกษาในบริบทชุมชนไทย และได้พบองค์ประกอบที่สำคัญ และปัจจัยความสำเร็จที่มีความสำคัญในการพัฒนาเป็นชุมชนพึ่งตนเองที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชนอื่นๆ รวมถึงข้อเสนอแนะที่สำคัญต่อการกำหนดกรอบการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนพึ่งตนเองในระดับกลุ่มและชุมชนต่อไป ได้แก่ ชุมชนต้องให้ความสำคัญในการพัฒนาทุนชุมชนเป็นสำคัญ ซึ่งได้แก่ ทุนทางสังคม (เครือข่าย) ทุนมนุษย์ (บุคคล) และทุนสถาบัน (หน่วยงานภายในและภายนอก) เพราะลักษณะของแต่ละชุมชนมีจุดเด่นของทุนชุมชนที่แตกต่างกันไป เพื่อที่จะทำให้จะทำให้เครือข่ายของชุมชน บุคคล และหน่วยงานต่างๆ ได้ผนึกกำลังกันทำให้เกิดการดำเนินงานของกลุ่มมีประสิทธิภาพในด้านพัฒนาระบบการผลิต การจำหน่ายหรือการตลาด การบริหารงานทั่วไป และการเงิน เพื่อเสริมสร้างกระบวนการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและมีความเข้มแข็งของกลุ่มมากขึ้น ส่งเสริมให้เกิดการสร้างพื้นที่และเวทีของชุมชน ได้แก่ เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ชาวบ้าน เวทีประชุมหมู่บ้าน และศูนย์การเรียนรู้เพื่อเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมและเป็นพื้นที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น พบปะพูดคุย ระดมความคิดเห็น เพื่อกระตุ้นให้เกิดแลกเปลี่ยนเรียนรู้และทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ และเน้นการสร้างผู้นำและสมาชิกในการสืบทอดและขับเคลื่อนกลุ่มร่วมกันเป็นลักษณะการสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่ม ระหว่างชุมชน และปลูกฝังการเกษตรอินทรีย์ของเยาวชนเพื่อให้สามารถประกอบอาชีพได้ และสืบทอดการดำเนินงานของกลุ่มต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กมลวรรณ วรรณนัง. **ทูลทางสังคมกับการจัดความรู้สู่ชุมชนพึ่งตนเอง**. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร ดุษฎีบัณฑิต (นโยบายสาธารณะ) สาขานโยบาย สาธารณะ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร. กรุงเทพมหานคร, 2553.
- มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย). **มุมมองการแก้ไขปัญหาเกษตรกรทั้งระบบ**. นนทบุรี: มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน, 2557.
- สำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข. 2556. **รายงานสถานการณ์และผลต่อสุขภาพจากการสารเคมีป้องกันศัตรู ปี 2556**. นนทบุรี: กระทรวงสาธารณสุข.
- สำนักงานพัฒนาชุมชน. **แนวคิดชุมชนพึ่งตนเอง**. กระทรวงมหาดไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพัฒนาชุมชน 2554